

Trends & Ontwikkelingen-analyse

Versterken taalvaardigheid

thema 3 - JEUGD EN JONGEREN TAALSTERKER

buitenschoolse activiteiten voor taalzwakke jongeren

Brabant

Omschrijving

Het thema 'Jeugd en jongeren taalsterker' gaat over het versterken van de taalvaardigheid van Brabantse jongeren. Daarmee wordt hun kans op actieve maatschappelijke en (op termijn) economische deelname vergroot. Bovendien is de verwachting dat ze ook zelfredzamer, gezonder en gelukkiger zullen zijn en hierdoor minder gebruik hoeven maken van een maatschappelijk vangnet. Binnen de schoolomgeving wordt er naast regulier taalonderwijs, mede vanuit landelijke leesbevorderingsprogramma's als Kunst van Lezen (waaronder de Bibliotheek op school), aandacht besteed aan taal- en leesvaardigheid. Toch worden nog niet alle leerlingen bereikt en is er winst te behalen door ook buiten de schoolomgeving in te zetten op het bevorderen van taalvaardigheid. Dat geldt vooral, maar niet exclusief, voor jongeren die opgroeien in een taalarme omgeving en/of kinderen uit taalzwakke gezinnen.

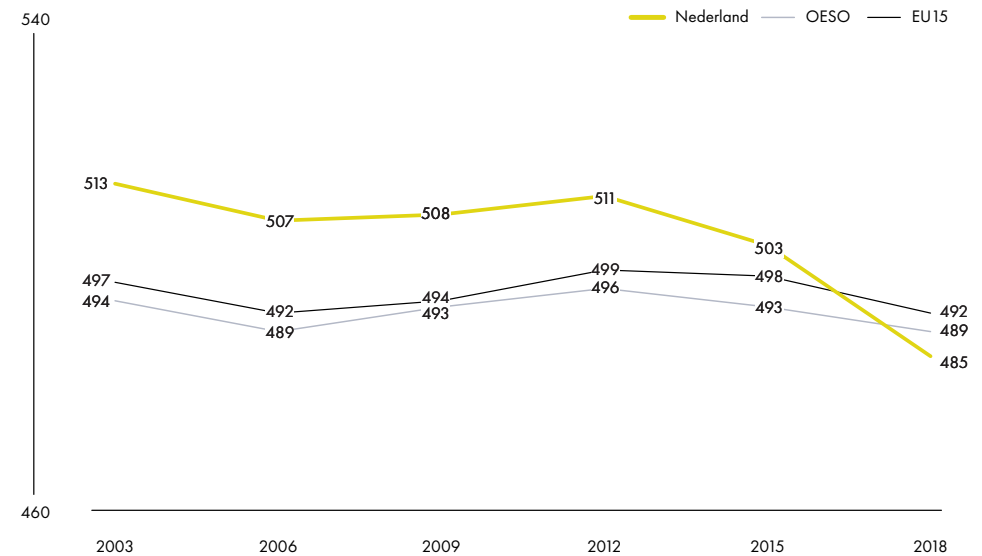
De term 'Jongeren' impliceert overigens een bepaalde leeftijdsgroep. Cubiss heeft echter vanuit de provincie Noord-Brabant met betrekking tot het project 'Versterken taalvaardigheid' een bredere taakopvatting gekregen. Feitelijk gaat het om alle kinderen en jongeren in de leeftijd van 0 tot 23 jaar die extra ondersteuning kunnen gebruiken op het gebied van taal- en leesvaardigheid.

Waar staan we nu?

De Onderwijsinspectie constateerde in 2020 in haar rapport 'De Staat van het Onderwijs 2020' dat het percentage Nederlandse 15-jarigen dat risico loopt om laaggeletterd te worden, blijft toenemen. Tussen 2003 en 2018 is het percentage verdubbeld van 12 naar 24% (Inspectie van het Onderwijs, 2020; OESO, 2019). Eerder constateerde de Inspectie al dat het aandeel leerlingen dat onvoldoende taalvaardig het basisonderwijs verlaat, is gestegen van 1,4% in 2015 naar 2,2% in 2017. Het gaat om ongeveer 3.500 leerlingen per jaar (in: SER, 2019).

Een andere zorgelijke ontwikkeling is dat de leesvaardigheid van Nederlandse 15-jarigen in tegenstelling tot leeftijdgenoten in OESO- en 15 EU-landen sinds 2012 is gedaald. Die trend heeft zich daarna doorgezet. Tussen 2015 en 2018 is de leesvaardigheidsscore in Nederland, in tegenstelling tot de OESO- en EU-landen, significant gedaald. In 2018 lag de Nederlandse score zelfs onder het internationale gemiddelde (zie Figuur 3.1) (Gubbels, van Langen, Maassen, & Meelissen, 2019).

Figuur 3.1 Gemiddelde toetscores leesvaardigheid PISA-2003 t/m PISA-2018 in Nederland, OESO-landen en 15 EU-landen. Bron: Gubbels et al, 2019, Figuur 2.1.

Onderwijs en lezen

Een verdiepende analyse van de resultaten van PISA-2018 laat zien dat er sprake is van sociale en etnische ongelijkheid binnen het Nederlands voortgezet onderwijs en dat die kansenongelijkheid tussen 2003 en 2018 is toegenomen. Kinderen van lager opgeleide ouders hebben in die periode verhoudingsgewijs minder sterke kansen gekregen om uit te groeien tot een vaardige lezer. Dat geldt ook voor kinderen met ouders die een migratie-achtergrond hebben. Voor een deel is die ongelijkheid te verklaren door een ongelijke beschikking over zogenaamde ouderlijke hulpbronnen: educatieve hulpmiddelen zoals een bureau thuis en een stille plek om te studeren, culturele bezittingen zoals de aanwezigheid van klassieke literatuur en welvaart in de thuisomgeving, waaronder de aanwezigheid van een computer en internetverbinding (Aalders et al., 2020).

Uit gegevens van DUO (derde leerjaar voortgezet onderwijs 2019/2020) blijkt dat aan het eind van groep 8 ruim driekwart (78%) van de leerlingen het streefniveau voor leesvaardigheid (2F) haalt en bijna iedereen (98%) het fundamentele leesniveau (1F). Dat betekent ook dat 22% van de leerlingen het niveau 2F aan het

einde van het primair onderwijs niet haalt. Als er gekeken wordt naar de cijfers van het vmbo, dan blijkt dat van de leerlingen in het derde leerjaar vmbo-bb 70% de basisschool heeft verlaten met leesniveau 1F of lager. In het vmbo-kb is dit 63% en in het vmbo-gl/tl gaat het om 40% van de leerlingen (in: Kamerbrief minister van OCW en minister voor Bo, Vo & Media, 13 oktober 2020).

Daarnaast is de leesmotivatie, die belangrijk is voor de ontwikkeling van leesvaardigheid doordat leesplezier leidt tot meer en beter lezen, tussen 2009 (eerste PISA-meting) en 2018 (tweede meting) ook afgenomen. Zowel in de PISA-2018 als PISA-2009 blijken Nederlandse leerlingen minder leesplezier te ervaren dan leerlingen uit OESO-landen en uit de 15 in het onderzoek betrokken EU-landen. Nederland staat bij beide metingen helemaal onderaan de ranglijst: Nederlandse leerlingen ervaren significant minder plezier in lezen dan leerlingen uit alle andere deelnemende landen (Gubbels et al., 2019).¹ Dat is ook te zien in Figuur 3.2: Nederlandse kinderen hebben gemiddeld een veel negatievere schaalscore voor leesplezier (gele staven), dan kinderen in OESO- en EU-landen (scores in stippellijnen).

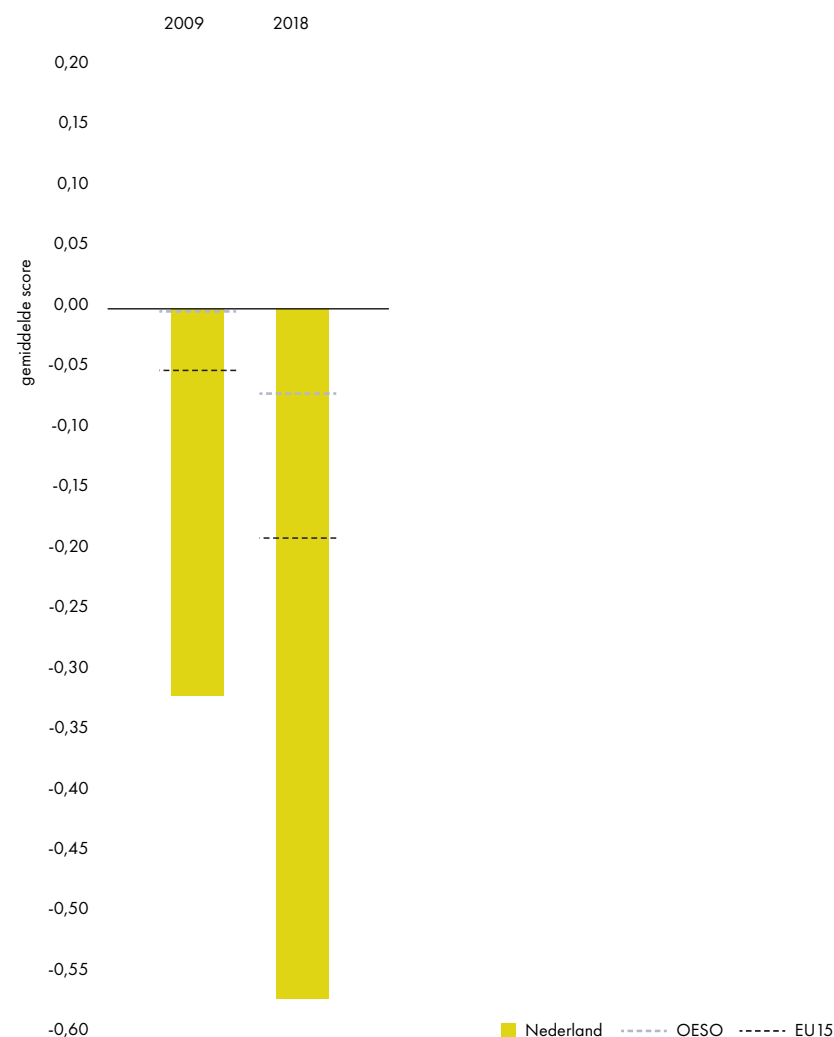
Het lezen zelf is de laatste jaren ook veranderd: van langdurig en onafgebroken lezen (het zogenaamde ‘diepe lezen’) naar een fragmentarische manier van lezen (‘skimmen’), waarbij de lezer door een tekst scrollt en vluchtig hele alinea’s scant om zo snel mogelijk de hoofdboodschap uit de tekst te halen. Deze laatste manier wordt vooral gebruikt voor het lezen van korte teksten op nieuwssites en voor sociale media. ‘Diep lezen’ wordt beschouwd als een complexere vaardigheid die meer concentratie vergt dan skimmen, maar die noodzakelijk is voor het verwerken van langere teksten. Nederlandse jongeren besteden naar verhouding veel tijd aan het lezen van korte teksten, maar besteden steeds minder tijd aan het geconcentreerd lezen van langere teksten of boeken. Mede daardoor gaat hun leesvaardigheid achteruit (Raad van Cultuur & Onderwijsraad, 2020).

Trend: Taal- en leesvaardigheid leer je (ook) buiten school

De trend die uit verschillende onderzoeksresultaten naar voren komt, namelijk dat de lees- en taalvaardigheid van Nederlandse leerlingen achteruit gaat, baart zorgen. Daarom riepen de Onderwijsraad en Raad van Cultuur in 2019 de landelijke overheid, gemeenten, scholen en bibliotheken op tot een leesoffensief om de leesvaardigheid en het leesplezier van kinderen te bevorderen (Raad voor Cultuur & Onderwijsraad, 2019).

De ministers van onderwijs hebben dit advies overgenomen en het Leesoffensief

Figuur 3.2 Gemiddelde schaalscores Leesplezier PISA-2009 en PISA-2018 (Nederland, OESO-landen en 15 EU-landen). Bron: Gubbels et al, 2019, Figuur 4.1.

¹ Zie ook <https://www.leesmonitor.nu/nl/leesplezier-kinderen>

is begin 2020 van start gegaan. Het offensief richt zich op basis van onderzoek van Stichting Lezen op vijf sleutelmomenten in de leesontwikkeling van kinderen: vroege en voorschoolse periode, groep 3/4, groep 6, overgang primair onderwijs (po) naar voortgezet onderwijs (vo) en halverwege het vo. In het Leesoffensief is speciale aandacht voor zwakke lezers en leerlingen die opgroeien in laagtaalaardige gezinnen. De ministers hebben drie actielijnen geformuleerd, waarbinnen verschillende projecten worden gepositioneerd (Kamerbrief minister van OCW en minister voor Bo, Vo & Media, 13 oktober 2020). De eerste actielijn betreft een betere structurele verankering van leesvaardigheid in het onderwijs, de tweede gaat over het stimuleren van meer leesplezier en de derde is een actie-agenda met maatschappelijke partners.

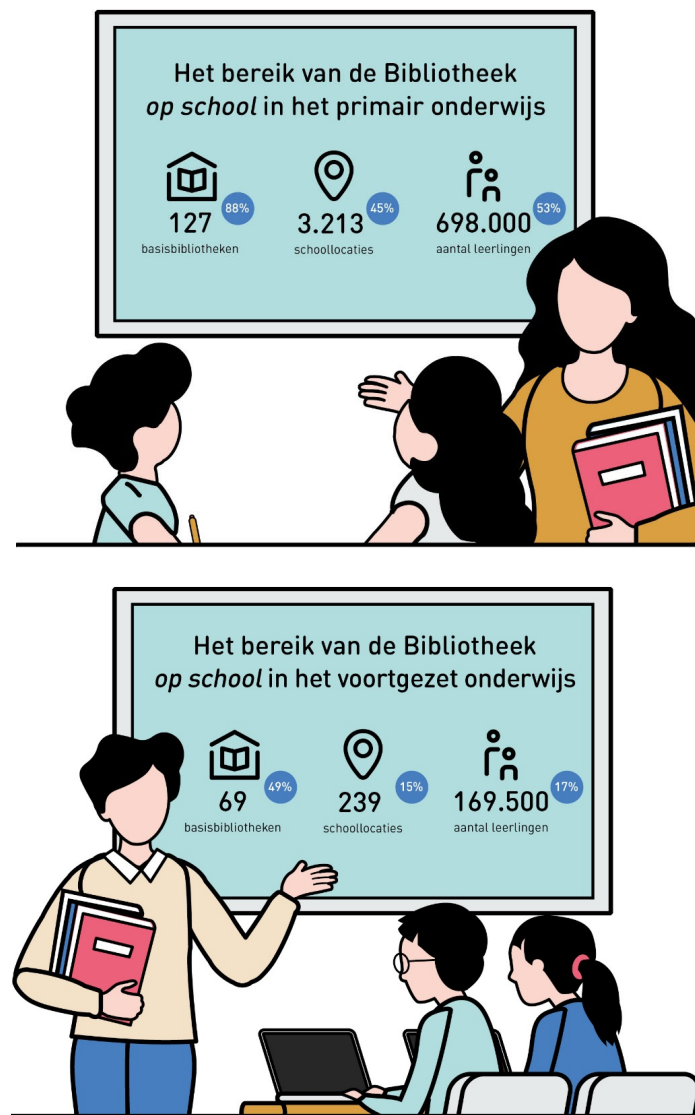
Landelijke programmalijnen Kunst van Lezen

Binnen de tweede actielijn (stimuleren leesplezier) wordt de basis gevormd door landelijke programmalijnen m.b.t. leesbevordering. Deze worden uitgevoerd onder de regie van Kunst van Lezen binnen het actieprogramma ter voorkoming en bestrijding van laaggeletterdheid 'Tel mee met Taal'. Voor de doelgroep 0 tot 4 jaar is er het leesbevorderingsprogramma BoekStart en BoekStartcoach. Het programma Bibliotheek op school (dBos) richt zich op schoolgaande kinderen in de leeftijd van 4 t/m 12 jaar (po) en 12 t/m 18 jaar (vo). De bibliotheek en scholen zorgen in dBos samen voor een verbetering van de leesmotivatie en taal- en informatievaardigheden van leerlingen po en vo, op basis van een aantal vastgestelde bouwstenen.

Uit onderzoek blijkt dat leerlingen op basisscholen die deelnemen aan dBos meer lezen en significant hoger scoren op begrijpend lezen dan leerlingen van scholen die niet deelnemen (Nielen & Bus, 2016). Die effecten zijn echter niet voor alle leerlingen even sterk. Zo lezen leerlingen in de hogere leergroepen minder vaak en minder graag dan lagere leergroepen en lezen meisjes vaker en meer dan jongens (in: Koninklijke Bibliotheek, 2020a). Bij meisjes is er bovendien nog op een indirecte manier een positief effect op leesvaardigheid; ze worden leesvaardiger doordat ze vaker gaan lezen (leesfrequentie) en lezen leuker gaan vinden (leesmotivatie) (Nielen & Bus, 2016).²

Het bereik van dBos was in 2018-2019 in het basisonderwijs 45%; dat wil zeggen dat op bijna de helft van de basisschoollocaties binnen het werkgebied van de bibliotheken wordt samengewerkt volgens de aanpak van dBos. Het totale bereik komt daarmee op bijna 700.000 leerlingen (53%). Voor het voortgezet onderwijs is het percentage schoollocaties 15% en het bereik van leerlingen bijna 170.000 (17%) (Koninklijke Bibliotheek, 2020a; 2020b).

Figuur 3.3 Bereik dBos 2018-2019: po en vo. Bron: (Koninklijke Bibliotheek, 2020a en 2020b)

² Zie voor meer informatie de Leesmonitor: <https://www.leesmonitor.nu/nl/schoolbibliotheek>.

Als er wordt gekeken naar de landelijke dekking van de Bibliotheek op school, dan valt op dat in de provincie Noord-Brabant, net als andere delen van Nederland, nog een groot deel van de basisscholen niet of onvoldoende wordt bereikt.

Figuur 3.4 Landelijke dekking de Bibliotheek op school (2017/2018).

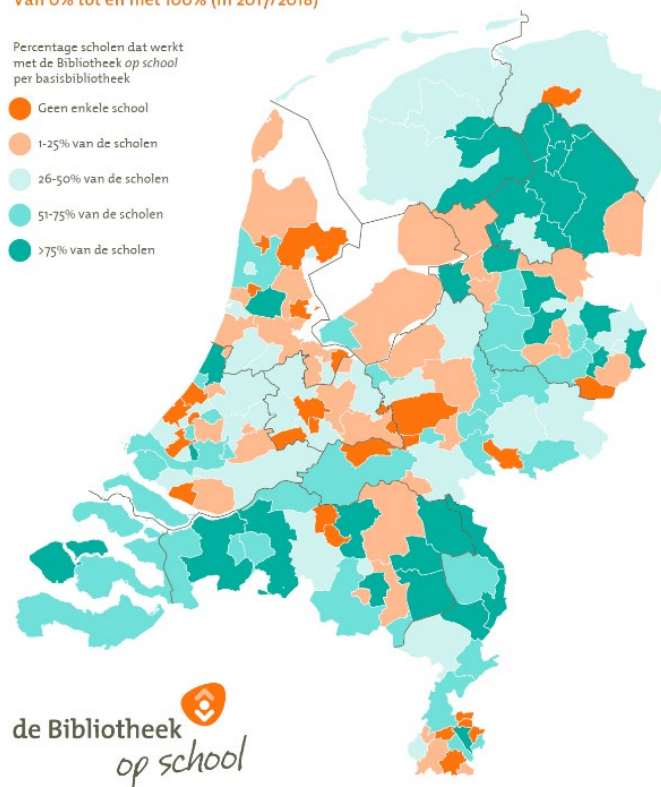
Bron: www.pro.debibliotheekopschool.nl

De Bibliotheek op school po in Nederland

Van 0% tot en met 100% (in 2017/2018)

Percentage scholen dat werkt met de Bibliotheek op school per basisschool

- Geen enkele school
- 1-25% van de scholen
- 26-50% van de scholen
- 51-75% van de scholen
- >75% van de scholen

De landelijke leesbevorderingsprogramma's, zoals BoekStart en dBos, bereiken dus relatief veel, maar nog lang niet alle kinderen. Bovendien blijkt uit recent onderzoek naar de effecten van dBos in het vmbo, dat deelname aan het landelijke programma geen aantoonbaar positief effect had op leesmotivatie, leesfrequentie

en leesbegrip (Van den Sande et al., 2019). Wel bleken de meer vaardige leerlingen (uit de gemengde en theoretische leerweg binnen het vmbo), meisjes, en jongere leerlingen op scholen met dBos een grotere leesmotivatie te hebben en meer te lezen dan vergelijkbare leerlingen op scholen zonder dBos. Dat zijn echter juist de 'welwillende' lezers, die toch al naar verhouding meer lezen. Terwijl de 'onwillige' lezers, die volgens de onderzoekers ruimschoots vertegenwoordigd zijn op het vmbo, door het stimuleringsprogramma dBos nog onvoldoende bereikt worden. Mogelijk speelt hier het probleem dat deze leerlingen moeite hebben met lezen en hun beperkte leesvaardigheid het leesplezier belemmert. Zij hebben meer gerichte ondersteuning nodig en meer dan het aanbod uit dBos alleen (idem).

Juist op het vmbo, waar relatief veel leerlingen een onvoldoende taalniveau beheersen (zie Kamerbrief minister van OCW en minister voor Bo, Vo & Media, 13 oktober 2020), is het van belang om achterstanden op het gebied van taal- en leesvaardigheid (met behulp van interventies en ondersteuning) aan te pakken. Hier ligt een kans om deze groep relatief taalzwakke jongeren te bereiken door ook in te zetten op de buitenschoolse omgeving. Uit onderzoek blijkt dat naast kind-specifieke factoren en schoolfactoren ook omgevingsfactoren (waaronder ouders) van invloed zijn op de geletterdheid van kinderen en het risico op laaggeletterdheid kunnen beïnvloeden. Bij omgevingsfactoren in brede zin gaat het om interactie met leeftijdgenoten, broers en zussen, maar ook buitenschoolse organisaties (Christoffels et al., 2017).

Buitenschoolse maatregelen

Uit internationaal literatuuronderzoek blijkt een aantal buitenschoolse maatregelen effectief in het bestrijden van taalachterstanden in – in dit geval – primair onderwijs: het bieden van voorschoolse en naschoolse programma's en het stimuleren van thuis (voor)lezen en taalcontact van het kind, bijvoorbeeld door deelname aan sportactiviteiten (Emmelot & van Schooten, 2006). "Taal leren kinderen ook en misschien wel vooral buiten school" en daarom is het aan te bevelen om buitenschoolse gelegenheden om taalontwikkeling te stimuleren te benutten (idem).

Over de rol die buitenschoolse organisaties, zoals sportverenigingen, jeugdverenigingen en andere clubs kunnen hebben in de ontwikkeling van taalontwikkeling van kinderen is weinig onderzoek bekend. Gezien het buitenschoolse karakter van de activiteiten en de vele interactiemogelijkheden voor kinderen met leeftijdgenoten, "zou verwacht kunnen worden dat ook dit een belangrijke factor is voor de taalontwikkeling van kinderen en jongeren"

(Christoffels et al., 2017). Ook culturele en cultuur-educatieve organisaties, zoals bibliotheken en musea, kunnen een positieve invloed hebben op taalverwerving en rijke taalomgeving bieden (idem).

Buitenschoolse taalstimulering in overheidsbeleid

In Nederlands overheidsbeleid is, naast een belangrijke rol voor formeel onderwijs, hoofdzakelijk aandacht voor het stimuleren van taal en lezen in de thuissituatie. De ministers van onderwijs zetten in het Leesoffensief binnen de actielijn ‘Stimuleren van meer leesplezier’ onder andere in op meer ondersteuning voor laagtaalvaardige gezinnen (zie daarvoor het volgende punt: Preventie laaggeletterdheid door integrale gezinsaanpak). Ook in het landelijke beleid ‘Aanpak Laaggeletterdheid 2020-2024’ is het doel geformuleerd om leesplezier en leesmotivatie onder Nederlandse kinderen en jongeren te vergroten om daarmee taalproblemen op latere leeftijd te voorkomen. De focus in de preventieve aanpak ligt op laagtaalvaardige gezinnen (Kamerbrief ministers OCW, SZW, BZK & VWS, 18 maart 2019). De invloed van buitenschoolse organisaties op taalverwerving komt alleen sporadisch aan bod. In het Leesoffensief wordt een aantal buitenschoolse projecten genoemd die bijdragen aan leesbevordering en leesplezier van schoolgaande kinderen (o.a. de pilot Taalbaas.nu en Passionate Bulkboek³) (zie Kamerbrief minister van OCW en minister voor Bo, Vo & Media, 13 oktober 2020).

In Nederlandstalig België biedt de overheid expliciet ondersteuning aan buitenschoolse taalstimulerende activiteiten voor kinderen en jongeren met een taalachterstand. Meer algemeen richt het beleid zich op alle kinderen die baat hebben bij taalstimulering. In het voorjaar van 2020 lanceerde de minister van Onderwijs en Vorming de projectoproep ‘Taalstimulerende activiteiten Nederlands’. Het doel was om over heel Vlaanderen een gevarieerd, toegankelijk en kwalitatief aanbod aan taalstimulerende activiteiten te organiseren in schoolvakanties, op voor-, na- en buitenschoolse momenten en in het weekend. “Deze activiteiten geven kinderen en jongeren met een taalachterstand de kans om in de vakanties en buiten de schooluren in een taalrijke en stimulerende omgeving en onder deskundige begeleiding met het Nederlands aan de slag gaan. Op die manier faciliteren we een vlottere aansluiting op het regulier onderwijsaanbod, maar ondersteunen we ook een kwaliteitsvolle onderwijsloopbaan⁴.” De oproep heeft geresulteerd in 57 door de Vlaamse regering goedgekeurde projecten.

Voorbeelden van buitenschoolse taalondersteuning

Regionaal zijn er in Nederland verschillende buitenschoolse projecten die tot doel hebben bij te dragen aan taalontwikkeling bij kinderen (met een taalachterstand).

Hieronder volgen enkele voorbeelden. Ter inspiratie is er ook een Duits project opgenomen, waarin voetbaltraining wordt gecombineerd met het stimuleren van leescompetentie en leesplezier.

Taal leren & Sporten

- Het Duitse project **Kicken und Lesen** is gericht op jongens in de leeftijd van de 5e en 6e klas (eerste en twee jaar van de Duitse middelbare school, 10 tot 12 jaar), uit leesarme gezinnen en gezinnen met een migratieachtergrond. Het doel is om via een combinatie van voetbal- en leestraining gedurende een schooljaar de leescompetentie te verbeteren en daarmee ook het leesplezier. Kinderen begrijpen dat ze door training een betere voetballer kunnen worden; dat idee wordt doorgetrokken naar lezen en leestraining. Tijdens de trainingen kunnen punten verdiend worden, zodat de kinderen vanuit een concurrentiegedachte worden gestimuleerd. Bij het project zijn onder andere grote voetbalclubs FC Keulen en VfB Stuttgart en onderzoekers van de Universiteit van Keulen betrokken. De aanleiding vormden onderzoeksresultaten (waaronder PISA) waaruit blijkt dat de interesse in lezen van met name jongens tussen 8 en 12 jaar snel afneemt. Lezen heeft daarnaast voor deze groep lezers sterke concurrentie van televisie en gamen en een imagoprobleem (niet cool). Met 15 jaar leest de helft van de jongens alleen nog als ze moeten, met als gevolg dat ze ten opzichte van meisjes bijna een schooljaar achterlopen in leescompetentie. ‘Kicken und Lesen’ is in 2007 gestart en sinds 2017 breed uitgerold in de deelstaten Baden-Württemberg en Hessen.⁵
- In Nederland is er een soortgelijke pilot geweest, waarin sport en taalbevordering werden gecombineerd. Acht gymleerkrachten van Haagse basisscholen deden in 2016 mee aan de pilot **de taalkrachtige gymleerkracht**⁶. Zij werden naar eigen zeggen dagelijks geconfronteerd met taalachterstanden in de klas. De deelnemende leerkrachten kregen scholing over taalstimulering, individuele coaching met videobeelden en een intervisiebijeenkomst. Het uitgangspunt was om taal volledig te integreren in de gymles, door de instructie te verrijken met meer en meer specifieke taal en zo de woordenschat van kinderen uit te breiden. Door woorden aan te bieden in de gymles (in een context) bekijken deze beter, was de veronderstelling. De gymleerkrachten

³ <https://taalbaas.nu/> en <https://passionatebulkboek.nl/>

⁴ Zie https://www.onderwijs.vlaanderen.be/sites/default/files/atoms/files/20200417_Oproep_Taalstim_Activ_FINAAL.pdf

⁵ Zie voor meer informatie over het project www.kickenundlesenkoeln.de.

⁶ Uitgevoerd door Sardes i.o.v. de gemeente Den Haag.

stelden ook vragen die interactie tussen leerlingen bevorderen en leerlingen betrekken bij de instructie. Ze zorgen ervoor dat kinderen actief en veel taal gebruiken. Hoewel niet is gemeten of de woordenschat van kinderen door de taalstimulerende gymlessen is toegenomen, merkten de betrokken leerkrachten positieve effecten bij de kinderen in zowel taalgebruik als sociale en communicatieve vaardigheden.⁷

- Onderzoekers van het Universitair Medisch Centrum Groningen en de Rijksuniversiteit Groningen onderzochten de effectiviteit van **Fit en Vaardig**-lessen op de basisschool (groep 4 t/m 7). In deze lessen combineren kinderen fysieke oefeningen met taal- en rekenopdrachten. Leerlingen bleken zich beter te kunnen concentreren op hun taak en ook op langere termijn beter te zijn in spelling en rekenen (Hartman et al., 2015).

Zomerscholen in Brabant

Kinderen met een taalachterstand lopen het risico tijdens de zomervakantie, als de ondersteuning van school tijdelijk wegvalt, hun achterstand te vergroten. Taalstimulering tijdens de zomervakantie, zoals via zomerscholen, kan dit voorkomen. Uit onderzoek blijken zomerscholen een positief effect te hebben op taalvaardigheden als woordenschat, tekstbegrip en leesvaardigheid (Kennisrotonde, 2020; Bolhaar, Houkes-Hommes & van der Ven, 2018). Door de coronacrisis en het tijdelijk sluiten van scholen zijn er bovendien meer kinderen die een leerachterstand hebben opgelopen. Hierin kan buitenschoolse taalstimulering, zoals zomerscholen, ondersteuning bieden.⁸ Niet alleen op het gebied van taalontwikkeling, maar ook op sociaal-emotioneel vlak.

Lang niet alle gemeenten kennen zomerscholen. Uit onderzoek van Sardes in opdracht van het ministerie van OCW bleek dat verlengde schooldagen (VSD) en zomerscholen in 8,5% van de Nederlandse gemeenten voorkomen. Zomerscholen zijn er in alle G4 en in ongeveer 40% van de G33 (Beekhoven, Hoogeveen, Kruijer, & Vander Heyden, 2017). Eén Brabantse zomerschool wordt in het onderzoek uitgelicht: de Vakantieschool in Den Bosch (voor kinderen uit groep 6 en 7 met een bepaalde Cito-score) (idem).

Brug tussen school en thuis

Het Utrechtse project **Taalversterkers tussen school en thuis** is een samenwerkingsverband tussen scholen en vrijwilligers van vrijwilligersorganisatie Taal Doet Meer. Het project heeft tot doel jongeren te stimuleren ook buiten school bezig te zijn met taal, lezen en leren. In 2018 kreeg 'Taalversterkers tussen school en thuis' van de stad Utrecht de stimuleringsprijs, omdat het initiatief bijdraagt

aan gelijke onderwijskansen van Utrechtse kinderen met een taalachterstand. In het project worden jongeren gekoppeld aan een mentor die hen buiten schooltijd ondersteunt met taalles en huiswerkhulp. Zo lezen mentor en leerling bijvoorbeeld samen de krant om woordenschat en tekstbegrip te vergroten. Mentoren werken nauw samen met de schooldocenten en ouders van de leerling. De mentor gaat bijvoorbeeld met de ouders in gesprek om te bekijken hoe de leermogelijkheden bij de deelnemer thuis kunnen worden vergroot, zoals het structureren van de tijdsbesteding en het creëren van een rustige werkplek.⁹

Voorbeeld uit België

In Nederlandstalig België zijn daarnaast verschillende voorbeelden te vinden van taalverwerving en -stimulering buiten school, in de vrije tijd, bedoeld voor anderstalige en taalzwakke kinderen en jongeren. Zoals het taalstimuleringsproject **Taalspeler – Taalstimulering in de vrije tijd**, dat op initiatief van een aantal Brusselse gemeenschapscentra en samen met Centrum voor Taal en Migratie (CTM) / Steunpunt Nederlands als Tweede Taal (SNT2) werd opgezet. Het doel: leuke activiteiten aanbieden aan meertalige kinderen met veel mogelijkheden tot talige interactie tussen kinderen onderling en met begeleiders, zodat dit bijdraagt aan taalverwerving en taalstimulering van zowel de eerste taal als het Nederlands (Goethals, 2003).

⁷ Zie <https://www.sardes.nl/pathtoimg.php?id=1327>

⁸ Zie bijvoorbeeld <https://ppw.kuleuven.be/platform/Blogs/uitpakken-met-zomerscholen-als-vaccin-tegen-corona-achterstand-hoe-haalbaar-en-realistisch-is-dat>; <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/3232223/achterstand-opgelopen-door-het-thuisblijven-deze-kinderen-gaan-naar-zomerschool>; <https://www.bd.nl/brabant/zomerscholen-lopen-vol-met-verdwenen-kinderen~ae6c081c/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>; <https://www.ad.nl/politiek/kabinet-trekt-38-miljoen-uit-voor-herfstscholen-tegen-corona-leerachterstand~ac8f20bf/>

⁹ Voor meer informatie, zie: <https://www.fonds21.nl/projecten/6909/jongeren-actief-met-taal-lezen-en-leren#:~:text='Taalversterkers%20tussen%20school%20en%20thuis,te%20koppelen%20aan%20een%20mento>

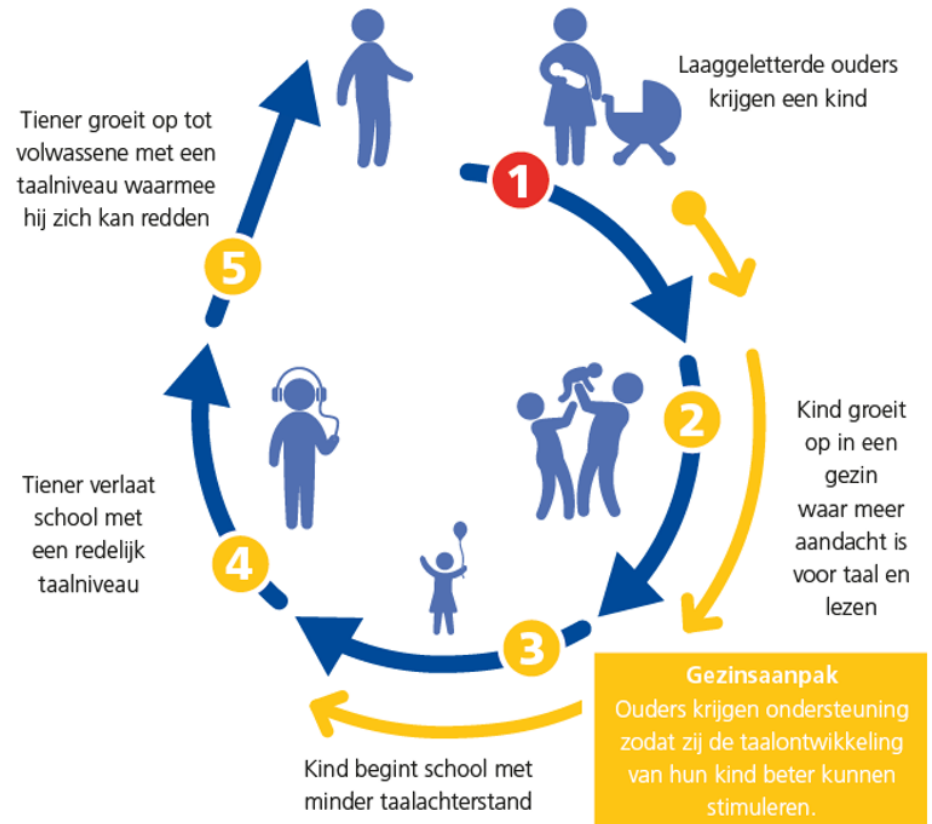
Trend: Preventie laaggeletterdheid door integrale gezinsaanpak

De omgeving waarin kinderen opgroeien, het taalaanbod dat zij van hun ouders krijgen en de aandacht die ze hieraan kunnen besteden, hebben in grote mate invloed op de taalontwikkeling van kinderen. Kinderen die opgroeien in gezinnen met laaggeletterde ouders presteren minder goed op school op het gebied van taal dan kinderen die in hooggeletterde gezinnen opgroeien (Notten & de Wijs, 2017). Factoren als de sociaaleconomische status (SES) en het opleidingsniveau van ouders blijken in sterke mate de taalontwikkeling te bepalen (zie o.a. Blom, 2019; Christoffels et al., 2017). Baanbrekend onderzoek van Amerikaanse onderzoekers liet zien dat kinderen in gezinnen uit de sociale bovenklasse in hun eerste drie levensjaren thuis ongeveer 30 miljoen meer woorden hoorden dan leeftijdsgenoten in gezinnen uit de laagste sociale klasse (Hart & Risley, 1995). Juist kinderen met een beperkte woordenschat en een risico op taalachterstand zouden gebaat zijn om frequent in aanraking te komen met boeken. Zij groeien echter vaak op in een taalarme thuissituatie, waarin ouders – vaak omdat ze zelf moeite met taal hebben – minder voorlezen en er ook minder kinderboeken aanwezig zijn dan bij hun leeftijdsgenoten in gezinnen met een hogere sociaaleconomische achtergrond (Mol, 2010; Duursma, 2011 in: Christoffels et al., 2017).

Kinderen die de eerste jaren, waarin de basis voor de latere taalontwikkeling wordt gelegd, opgroeien in een taalarme thuisomgeving lopen meer risico om een taalachterstand op te lopen. Zij beginnen hun schoolcarrière ten opzichte van leeftijdsgenoten met een achterstand die ze vaak niet meer kunnen inlopen (Blom, 2019; Mol, 2010). Uiteindelijk verlaat een grote groep tieners het onderwijs met onvoldoende taalvaardigheid en loopt risico om laaggeletterd te worden (Inspectie van het Onderwijs, 2020; OESO, 2019; SER, 2019). “Wanneer zij later, als (jong) volwassenen, zelf kinderen krijgen, is de kans groot dat ze hun eigen taalproblemen doorgeven aan hun kinderen, net zoals zij zelf hun taalproblemen hebben ‘gekregen’ van hun ouders. Dit is de cyclus van laaggeletterdheid.” (Lankhorst & Raaijmakers, 2019).

Dat ouders en de thuisomgeving een grote invloed hebben op de (vroeg) taalontwikkeling is ook goed nieuws: daar ligt namelijk de sleutel voor preventie van laaggeletterdheid (zie Figuur 3.5). De gezinsaanpak heeft tot doel die cyclus te doorbreken. In een vroegtijdig stadium wordt de aandacht gericht op het ondersteunen van ouders bij het stimuleren van de taal- en geletterdheidsontwikkeling van hun (jonge) kinderen in de thuisomgeving.

Figuur 3.5 Gezinsaanpak doorbreekt de cyclus van laaggeletterdheid.
Bron: Kunst van Lezen (Lankhorst, 2019).

Tel mee met Taal 2016-2018

Binnen het landelijke actieprogramma Tel mee met Taal 2016-2018 werd laaggeletterdheid vanuit twee verschillende kanten aangepakt: met leesbevorderingsactiviteiten werd ingezet op het voorkomen van laaggeletterdheid bij kinderen en jongeren (preventieve lijn) en door taalactiviteiten en taalonderwijs aan te bieden werden volwassenen met taalproblemen ondersteund (curatieve lijn). De gezinsaanpak biedt de mogelijkheid een preventieve en curatieve lijn te verbinden: via de kinderen kunnen laagtaalvaardige ouders worden bereikt.

Door middel van interventies worden ouders gestimuleerd om hun invloed positief aan te wenden en krijgen ze handvatten en ondersteuning om thuis een rijker taalklimaat te scheppen. Hierdoor wordt ook hun eigen taalvaardigheid gestimuleerd.

Wanneer ouders gemotiveerd raken om actief aan hun eigen taalniveau te werken, is het belangrijk dat er programma's zijn die aansluiten op de behoeften van deze ouders. Een van de conclusies in het evaluatierapport van Tel mee met Taal 2016-2018 is dat er een begin is gemaakt met het stimuleren van de taalvaardigheid van laagtaalvaardige gezinnen, maar van een verbinding tussen preventie en curatie van laaggeletterdheid lijkt nog geen sprake te zijn. Dit zijn nog erg gescheiden domeinen (Sapulete et al., 2019). De reden daarvoor ligt onder meer in de organisatiestructuur; het bestrijden van laaggeletterdheid is vooral het werkveld van Stichting Lezen en Schrijven en vindt plaats via (Taalhuizen binnen) taalnetwerken, terwijl het voorkomen van laaggeletterdheid vooral het werkveld is van Stichting Lezen en bibliotheken (Kunst van Lezen).

Samenwerking

Juist bibliotheken hebben expertise op zowel het gebied van leesbevordering bij kinderen (preventie) als op het gebied van de ontwikkeling van basisvaardigheden bij volwassenen (curatie). Bovendien hebben bibliotheken vaak lokaal goede banden met partijen die relevant zijn voor de gezinsaanpak (zoals consultatiebureaus, onderwijs, welzijnsorganisaties en de gemeente). De onderzoekers benadrukken dat een intensieve samenwerking binnen een lokaal leesbevorderingsnetwerk nodig is om uiteindelijk tot een sluitend ondersteuningsaanbod voor gezinnen te komen (idem).

Binnen Tel mee met Taal 2016-2018 is die verbinding expliciet gezocht in het project Laagtaalvaardige gezinnen. In dit samenwerkingsverband tussen Stichting Lezen, de Koninklijke Bibliotheek en Stichting Lezen en Schrijven was het doel om laagtaalvaardige ouders vertrouwd te laten raken met voorlezen aan hun kinderen (preventie) terwijl zij tegelijkertijd voorgelicht worden over mogelijkheden om hun eigen taalvaardigheid te verbeteren (curatie). Het project bestond uit negen afzonderlijke pilots, waaronder de BoekStartcoach (bedoeld om het BoekStartbereik onder taalarme ouders te vergroten), de VoorleesExpress en Taal voor Thuis (sinds najaar 2019 onder de titel Voor jou en je kind!) (Kunst van Lezen, 2019).

Deelname aan de VoorleesExpress, zo blijkt uit onderzoek in opdracht van Kunst van Lezen, heeft op korte termijn geen effect op woordenschat, maar wel

(significant) op verhaalbegrip¹⁰. Ook lijkt er op de langere termijn sprake te zijn van positieve veranderingen in de geletterde thuisomgeving (meer blootstelling aan kinderboeken en meer voorlezen door ouders) (Broens & van Steensel, 2019). En ook deelname aan Taal voor Thuis, waarin ouders wordt geleerd hoe ze de taalvaardigheid van hun kind kunnen stimuleren, levert positieve effecten op: 40 tot 60% ervaart meer ouderbetrokkenheid en 60% kan zijn of haar taalvaardigheden beter toepassen in de praktijk (De Greef, Segers & Nijhuis, 2015 in: Stichting Lezen en Schrijven, 2018). Hoewel er nog geen onderzoek heeft plaatsgevonden naar de effecten van de BoekStartcoach op het lezen en voorlezen thuis, lijkt het erop dat de BoekStartcoach bij ouders bewegingen in gang kan zetten richting een meer educatief thuismilieu (Sapulete et al., 2019).¹¹ Vanwege deze resultaten en een relatief groot bereik van laagtaalvaardige ouders (schatting van minimaal 30.000 in 2018) wordt deze aanpak als kansrijk beschouwd (idem).

Tel mee met Taal 2020-2024

In de vervolgaanpak van Tel mee met Taal 2020-2024 krijgt de gezinsaanpak een centrale rol. Eén van de tien maatregelen die het kabinet neemt in het bestrijden en voorkomen van laaggeletterdheid en ter bevordering van lezen is: "Effectieve preventieve aanpak: landelijk ondersteuningsprogramma voor leesbevordering, met focus op laagtaalvaardige gezinnen" (Kamerbrief minister van OCW, 18 maart 2019). Daarvoor is over vijf jaar in totaal 2,5 miljoen beschikbaar. Binnen Tel mee met Taal is Kunst van Lezen het landelijke leesbevorderingsprogramma dat in opdracht van het ministerie van OCW wordt uitgevoerd door Stichting Lezen (pervoerder) in samenwerking met de Koninklijke Bibliotheek (KB). De minister heeft met betrekking tot bovengenoemde maatregel vijf subdoelstellingen geformuleerd (zie Figuur 3.6). In het 'Actieplan Kunst van Lezen 2020-2024' wordt uiteengezet hoe binnen het programma Kunst van Lezen kan worden bijgedragen om deze doelstellingen te behalen (Kunst van Lezen, 2019).

¹⁰ Dat effect was groter voor gezinnen die minimaal 15 keer zijn bezocht.

¹¹ Een eerste evaluatie van Boekstartcoach levert positieve resultaten op: https://www.lezen.nl/sites/default/files/Qrius_Evaluatie%20BoekStartcoach%20v5.pdf.

Figuur 3.6 Subdoelstellingen m.b.t. Maatregel 6 uit *Tel mee met Taal* (2020-2024)
Bron: Kunst van Lezen (2019)

6. Landelijk ondersteuningsprogramma leesbevordering voor laagtaalvaardige gezinnen en preventie van achterstanden.

- A. Alle openbare Bibliotheekorganisaties richten zich op ouders met jonge kinderen met een educatieve gezinsaanpak, waarbij 75% van de openbare Bibliotheekorganisaties een educatieve dienstverlening heeft specifiek gericht op laagtaalvaardige gezinnen.
- B. Alle openbare Bibliotheekorganisaties werken samen met basisscholen in hun werkgebied aan een kwalitatief goede (digitale) educatieve dienstverlening, zoals bijvoorbeeld een schoolBibliotheek.
- C. 90% van de openbare Bibliotheekorganisaties werkt samen met middelbare scholen voor een kwalitatief goede educatieve dienstverlening, zoals een schoolBibliotheek.
- D. 90% van de openbare Bibliotheekorganisaties werkt samen met kinderopvanginstellingen voor een kwalitatief goede educatieve dienstverlening.
- E. 25.000 laagtaalvaardige ouders worden bereikt met taal- en leesactiviteiten die bijdragen aan het bevorderen van een educatieve thuisomgeving voor kinderen.

De komende vijf jaar zullen de drie programmalijnen BoekStart (in de kinderopvang en op het consultatiebureau), de Bibliotheek op school (po en vo) en de overkoepelende, strategische lijn leesbevorderingsnetwerken worden voortgezet en beperkt uitgebreid. In de 'Gezinsaanpak' (leesbevorderingsactiviteiten voor taalarme gezinnen) komt de komende jaren de verbinding tussen preventie en curatie centraler te staan (idem). Gemeenten krijgen daarin een grotere rol; Kunst van Lezen is van mening dat borging van de gezinsaanpak in gemeenten van belang is voor een langdurige structurele aanpak. Bibliotheekdirecties worden aangespoord om preventie en curatie in hun organisatie te verbinden en een heldere integrale aanpak uit te voeren. Daarmee kunnen ook stakeholders als de gemeente, kinderopvang, JGZ en onderwijs beter overtuigd worden om bibliotheken te ondersteunen bij de uitvoering van de gezinsaanpak. OCW heeft extra budget beschikbaar gesteld dat is bedoeld om de komende jaren een overdraagbaar model of een toolkit gezinsaanpak (preventie en curatie) op te leveren voor gemeenten (idem).

Good practices

Voor jou en je kind! In de gemeente Oosterhout

De door Stichting Lezen en Schrijven ontwikkelde cursus Voor jou en je kind! is bedoeld voor (laagtaalvaardige) ouders (minimaal A2-niveau Nederlandse spreekvaardigheid) met kinderen in de leeftijd van 2 tot 12 jaar die steun kunnen gebruiken bij het stimuleren van de taal- en schoolontwikkeling van hun kind en het onderhouden van contact met school of de kinderopvang. In de cursus oefenen ouders onder andere hoe ze een gesprek kunnen voeren met de leerkracht en interactief kunnen voorlezen. Hierdoor worden ouders zelf taalvaardiger. Kunst van Lezen wil de komende jaren, vanuit de gezinsaanpak, deze cursus sterker verbinden met BoekStart in de kinderopvang en de Bibliotheek op school, po (Kunst van Lezen, 2019).

In de gemeente Oosterhout is 'Voor jou en je kind!' succesvol ingezet.¹² Begonnen is met één basisschool, inmiddels zijn er meerdere scholen gestart. Dat is volgens de Taalhuiscoördinator via mond-tot-mondreclame gegaan; omdat de cursus op de eerste school een succes was, hoorden andere scholen daarvan en hebben zich ook aangemeld. Enkele succesfactoren waren:

- Vrijwilligers werden geworven uit de bestaande groep getrainde taalvrijwilligers en de vrijwilligers van de VoorleesExpress. Dat zijn vaak ervaren en enthousiaste vrijwilligers.
- De scholen hebben de deelnemende ouders gekozen en deze zijn door docenten of contactouders benaderd. Dat waren laagtaalvaardige ouders of ouders met kinderen die een taalachterstand hebben. Volgens de Taalhuiscoördinator zijn er zelfs vriendschappen ontstaan tussen ouders en zoeken ze elkaar ook buiten school op.
- Het cursusmateriaal bestaat uit boekjes met thema's die op school of de kinderopvang spelen. Deze thema's vormen steeds de leidraad voor de gesprekken met de ouders. Daarnaast kan de school ook relevante informatie delen via de vrijwilligers. Een bibliotheekbezoek hoort ook bij de cursus.
- In een wijk met relatief veel laaggeletterden is ervoor gekozen om 'Voor jou en je kind!' uit te breiden tot een breder activiteitenaanbod. Hierbij is er samengewerkt met wijkorganisaties.
- Deelnemers en ouders zijn erg enthousiast en omdat de VoorleesExpress en het Taalhuis in de cursus worden gepromoot, vindt er ook een toeleiding plaats.

¹² Zie 'Praktische tips voor een gedegen gezinsaanpak' op de website van Stichting Lezen en Schrijven: <https://www.lezenenschrijven.nl/over-stichting-lezen-en-schrijven/verhalen/oosterhout-praktische-tips-voor-een-gedegen-gezinsaanpak>.

Samen Thuis in Taal in Eindhoven

De gemeente Eindhoven, Bibliotheek Eindhoven en pedagogisch expertisecentrum Rijkt hebben dankzij subsidie van Tel mee met Taal het project Samen Thuis in Taal opgezet. Dit is in januari 2019 van start gegaan op 12 geselecteerde SPILcentra op locaties in Eindhoven met een hoog percentage kinderen (2 t/m 8 jaar) uit laagtaalvaardige gezinnen. Vaak hebben deze kinderen vanwege de geringe woordenschat moeite met het volgen van het aanbod in de klas. SPIL staat voor Spelen, Integreren en Leren en het centrum is een plek waar kinderopvang, peuterwerk, basisonderwijs en jeugdzorg samenkomen. Het project past binnen het beleid en de pedagogische infrastructuur van de SPILcentra. Het past ook binnen de stedelijke taal-infrastructuur¹³.

Samen Thuis in Taal wordt uitgevoerd aan de hand van interventies om de taalontwikkeling van kinderen te stimuleren en ouders hierin te ondersteunen. Dat gebeurt zowel in de SPILcentra als in de thuissituatie. Op vaste momenten besteden vrijwilligers van Samen Thuis in Taal 1,5 uur aan taalspelletjes met de kinderen en (voor-)lezen en in de thuissituatie gaat de vrijwilliger lezen met het kind én de ouder. Deze vrijwilligers hebben vaak een achtergrond in onderwijs, welzijn of de zorg en kunnen gebruik maken van extra scholing op het gebied van interactief voorlezen, taalontwikkeling van het jonge kind, laaggeletterdheid en begeleiding van kinderen in de thuissituatie. Ze werken bovendien nauw samen met professionals die geschoold zijn in het signaleren van laaggeletterdheid en kunnen doorverwijzen. Het project is zowel preventief (het voorkomen van taalachterstanden bij kinderen) als curatief (het signaleren en bestrijden van laaggeletterdheid bij ouders door toeleiding naar passende taaltrajecten); een goed voorbeeld van een gezinsaanpak.

Het project heeft vier doelstellingen:

- Versterken van de taalvaardigheid van laagtaalvaardige ouders en hun kinderen;
- Bevorderen van een educatief thuismilieu gericht op taalontwikkeling;
- Versterken van de samenwerking tussen SPILcentra, maatschappelijke organisaties en DigiTaalhuis;
- Verbinden van de bestaande initiatieven met betrekking tot taaleducatie in Eindhoven.

De kinderen, ouders, vrijwilligers en professionals van de SPILcentra zijn volgens de projectleider van Samen Thuis in Taal zeer enthousiast en op scholen zien ze effect bij de kinderen. “Ze gaan meedoen in de kring, ze kunnen het boek dat voorgelezen

wordt eindelijk volgen en ze begrijpen de opdrachten of instructies veel beter”. Ook krijgen de kinderen meer zelfvertrouwen en meer plezier in het (voor-)lezen.¹⁴

¹³ Zie Stadsplan Basisvaardigheden 2019 – 2023 Eindhoven, juni 2019. Via: https://eindhoven.parlaeus.nl/user/bdocument/action=showannex/gdb=707/Bijlage_1_-_Stadsplan.pdf en voor meer informatie over het project op de website van Bibliotheek Eindhoven.

¹⁴ <https://www.grooteindhoven.nl/nieuws/algemeen/759438/samen-thuis-in-taal-breidt-uit-en-zoekt-vrijwilligers-> en <https://www.cubiss.nl/wat-we-bieden/samen-thuis-taal>.